

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СИТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1 Роль пенсійного страхування у соціальному забезпеченні населення

Треба зазначити, що Пенсійний фонд України є органом, який здійснює керівництво та управління пенсійною системою, проводить збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає та перераховує пенсії, підготовляє документи для її виплати, забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування та виплату пенсій, допомоги на поховання, здійснює контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду, вирішує питання, пов'язані з веденням обліку пенсійних активів застрахованих осіб на пенсійних рахунках, здійснює адміністративне управління та інші функції, передбачені статутом Пенсійного фонду. Діяльність Пенсійного фонду України регламентується Законом України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 року № 1788-XII [2].

Пенсійний фонд України є установою, яка здійснює адміністрування та управління пенсійною системою, збирає та акумулює пенсійні внески, розподіляє та нараховує пенсії, готує документи для виплат, здійснює пенсійне забезпечення, створює умови для своєчасного і повного фінансування пенсій, допомоги на поховання, контроль за цільовим використанням коштів пенсійного фонду, вирішення питань обліку застрахованих пенсійних коштів відповідно до законодавства про пенсійний фонд та інші визначені функції. Діяльність Пенсійного фонду України регулюється Законом України «Про пенсійне страхування» від 5 листопада 1991 року № 1788-XI [2].

Основними обов'язками Пенсійного фонду є:

1. облік платників загальнообов'язкових пенсійних внесків, збір та накопичення платежів та інших коштів на пенсійне забезпечення, збір та накопичення пенсій та інших соціальних виплат, що сплачуються з Пенсійного фонду;

2. забезпечити нарахування та виплату пенсій відповідно до чинного законодавства.

3. ефективно використання коштів та здійснення управлінських функцій з метою пенсійного забезпечення.

4. забезпечити актуалізацію системи автоматизованого персоніфікованого обліку сектору загальнодержавної системи пенсійного страхування [2].

Управління Пенсійного фонду має право:

1. одержувати в установленому порядку від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та всіх форм власності, громадян інформацію, документи та матеріали, необхідні для виконання адміністративних завдань;

2. вимагати усунення порушень законодавства щодо сплати збору й використання коштів Фонду від підприємств, установ, організацій та фізичних осіб, які є платниками збору або використовують кошти Фонду,;

3. Окрім застосування штрафних санкцій відповідно до законодавства, вживати заходів у встановленому законодавством порядку для своєчасного стягнення сум несплачених зборів та несплачених штрафів.

4. слідкувати за правильністю нарахування платежів і виплат, за цільовим призначенням коштів фонду, точністю і достовірністю підготовки документів для призначення і виплати пенсій, надходженням потрібних документів від підприємств, установ, організацій і громадян.

5. перевіряти правильність використання коштів Фонду, дотримання порядку сплати зборів та інших платежів до Пенсійного фонду.

6. накладення адміністративних стягнень у порядку, встановленому чинним законодавством.

7. притягнення до відповідальності працівників підприємств, установ, об'єднань та громадян за порушення порядку сплати зборів, сплати коштів до фонду, призначення та виплати пенсій, недостовірну або несвоєчасну інформацію у відповідній звітності.

8. рпспоряджатися майном та коштами фонду в межах повноважень та в межах затвердженого кошторису видатків [2].

Для того, щоб отримати більше інформації про фінансову діяльність управління пенсійного фонду, визначимо основні показники, які характеризують його роботу (таблиця 1.1) [39].

Враховуючи права фонду, обов'язки та основні показники діяльності фонду, можна стверджувати, що сам Пенсійний фонд України відіграє важливу роль у соціальному захисті громадян:

1. Забезпечувати дотримання підприємствами, установами, організаціями та громадянами вимог законодавства про державне соціальне страхування та соціальне пенсійне забезпечення.

2. Планувати доходи та видатки фонду.

3. Забезпечення виконання бюджету Фонду.

4. Реєструє та веде облік осіб, які сплатили внески, та забезпечує надходження зборів та інших платежів до Фонду.

5. Відповідає за ведення бухгалтерського обліку з питань виконання бюджету, кошторису видатків по управлінню коштами, складання та видачу в установленому порядку затвердженої звітності.

6. Управляє надходженнями інших платежів від підприємств, установ, громад та громадян до фонду та збирає звітність про це в установленому порядку.

7. Здійснювати періодичні та неперіодичні перевірки фінансово-бухгалтерської документації, звітності та інших документів щодо правильності розрахунків і платежів.

8. Призначає та виплачує пенсії відповідно до чинного законодавства.

9. Виконує комбіновані дії для забезпечення розгортання та функціонування системи СВОП.

10. Виконує автоматичну обробку даних.

11. Інформує громадськість про свою діяльність та проводить роз'яснювальну роботу серед мешканців.

12. Розглядає скарги, заяви та скарги підприємств, об'єднань, організацій та громадян щодо діяльності фонду.

13. Узагальнювати та аналізувати результати управлінської діяльності та вносити необхідні рекомендації Кабінету міністрів України.

14. Організовує підготовку та підвищення кваліфікації кадрів, популяризує та поширює передові форми і методи роботи.

Реалізація ролі пенсійного страхування в соціально-економічній системі країни відбувається через виконання покладених на нього завдань. В економічній літературі існує загальна думка, що державне пенсійне страхування виконує дві групи завдань: функції відновлення трудових ресурсів і функції забезпечення мінімального соціального захисту суспільства. (табл. 1.2) [34, 35].

Хоча існують відмінності у формуванні функцій національного пенсійного страхування щодо забезпечення оновлення трудових ресурсів, науковці все ж сходяться на думці, що джерелом фінансування осіб пенсійного віку є пенсійні виплати, виплати також використовуються для надання ресурсів особам у надзвичайних ситуаціях.

У складі української пенсійної системи три рівні [40]:

Перший рівень – це солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яка базується на принципі солідарності забезпечення та здійснення пенсійних виплат і надання соціальних послуг за рахунок пенсійних фондів.

Другий рівень – це загальна система обов’язкового державного пенсійного страхування, яка базується на накопиченні застрахованих активів у фонді та фінансуванні витрат на оплату договорів страхування життя, пенсії та одноразової допомоги.

Третій рівень — недержавна система пенсійного забезпечення, яка базується на принципі добровільної участі громадян, роботодавців та організацій у формуванні пенсійних накопичень для отримання громадянами пенсій.

Слід відзначити, що українська пенсійна система «багатошарова», тому охоплює практично всі категорії майбутніх пенсіонерів. Кожен з них має можливість обрати свою систему пенсійного забезпечення, особливо для

працівників, які працюють неофіційно або отримують зарплату «на руки». Щоб уникнути отримання мінімальної пенсії, майбутні пенсіонери можуть сплачувати страхові внески до пенсійного фонду за допомогою різних способів. Навіть якщо ви станете непрацездатним, ви можете отримати відповідну пенсію на основі ваших внесків. Роботодавці можуть використовувати інше пенсійне страхування, ніж державні пенсії, а добровільна участь гарантує виплати, коли працівники сплачують внески. Слід зазначити, що пенсійні фонди також виграють від участі працівників другого та третього рівня та роботодавців. По-перше, значно зменшиться кількість малозабезпечених пенсіонерів, що вплине на соціальну ситуацію в країні. По-друге, участь у системах пенсійного страхування на основі договірних умов буде приносити додатковий прибуток на рахунок пенсійного фонду, який можна спрямувати на покриття додаткових витрат системи солідарної відповідальності пенсійного страхування.

На формування пенсійної системи також великий вплив мають демографічні тенденції країни (табл. 1.3) [36].

По демографічним прогнозам абсолютна чисельність працездатного населення почне зменшуватися з 2025 року. У країні працювало 22,4 мільйона осіб у 2007 році, кількість працездатних осіб до 2050 року скоротиться до 14,4 млн. Також очікується в 2050 році, що кількість пенсіонерів зростатиме швидше ніж зростання осіб робочого віку. Співвідношення кількості пенсіонерів до кількості платників єдиного страхового внеску буде поступово зростати з 0,90 до 1,39. Тому кожен має працювати на себе, а також сплачувати страхові внески, які покривають 100% пенсії одного пенсіонера і майже 40% пенсії іншого пенсіонера.

Підсумовуючи вищесказане, можна сказати, що актуальною проблемою в Україні сьогодні є удосконалення пенсійної системи, а одним із напрямів цього є раціоналізація перерахування фінансових ресурсів та процесу перерозподілу. Ми вважаємо, що такий процес має включати зміни в таких співвідносинах: величини та темпів зростання заробітної плати та пенсій; внески роботодавців і застрахованих платників внесків; основи нарахування одноразової допомоги та пенсії; одноразові та фіксовані ануїтетні виплати за різними пенсійними планами;

обсяг доходів бюджету пенсійних фондів у різних регіонах; власні доходи з бюджету Пенсійного фонду та перерозподільні витрати з державного бюджету України; сума витрат, що виникають при виплаті пенсій та утриманні організації пенсійних фондів. Співвідношення поточних активів пенсійного фонду та поточних резервів не ґрунтуються на наукових принципах, нормах і розрахунках, а тому є неточними. Як наслідок, бюджет Пенсійного фонду недостатній, а пенсії пенсіонерів занижені відповідно до базового Закону.

1.2. Джерела формування доходів і напрямки використання видатків Пенсійного фонду України

Джерелами доходів пенсійного фонду України є [43]:

1. Страхові внески на загальнодержавне пенсійне страхування, крім частини внесків до накопичувального фонду.
2. Платежі, що надходять до накопичувального фонду страхувальника.
3. Інвестиційний дохід, що формується від інвестування та вкладення коштів накопичувального фонду.
4. Інвестиційний дохід, отриманий шляхом інвестування резервів для покриття майбутнього дефіциту бюджету пенсійного фонду.
5. Кошти державного бюджету та спеціальні фонди, що перераховуються до пенсійного фонду у випадках, передбачених законом.
6. Розмір фінансових санкцій, які застосовуються до юридичних та фізичних осіб, які порушують порядок формування, обчислення та виплати страхових виплат відповідно до Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування України» та фонди інших пенсійних фондів та використання коштів, а також розмір адміністративних штрафів.
7. Благодійні внески від юридичних осіб і фізичних осіб;
8. Добровільні внески;
9. інші внески.

При формуванні доходів Пенсійного фонду України основну частину доходів складають внески загальнодержавного пенсійного страхування, які вимагають своєчасної сплати і залежать від розміру зарплата працівника: чим вища зарплата, тим більше буде сплата у пенсійний фонд.

Збільшення бюджетних надходжень пенсійних фондів можна досягти за рахунок збільшення розміру одноразової виплати, збільшення кількості одноразових виплат та платників, збільшення розміру заробітної плати, з якої нараховуються одноразові виплати, підвищення пенсійного віку.

Формування доходу для пенсійних фондів складається з наступних напрямків:

1. Страхові внески сплачують підприємства, регіони, організації тощо.

Наприкінці кожного місяця підприємства, організації та установи повинні подавати звіт, що містить відомості про чисельність працівників, можливі категорії (інвалідність, пільги тощо), та суму сплачених страхових внесків. Згідно з цим звітом, спеціалісти пенсійного фонду звіряють з відділенням банків, де знаходяться особові рахунки пенсійного фонду наявні виплати і перекази суми внесків, сплачених підприємствами, організаціями на рахунок пенсійного фонду. Якщо страхові внески сплачені в установлений термін і в належному обсязі, звіт буде прийнято. В інших випадках: якщо сума, що перерахована на рахунок Фонду, відрізняється від суми, зазначеної у звіті підприємства (організації, установи), або у разі затримки платежу - накладається пеня, яка передбачена чинним законодавством. Ці відсотки або пеня сплачуються в банк на рахунок пенсійного фонду та обліковуються як додатковий дохід.

2. Якщо платником збору є фізична особа.

Якщо людина працює неофіційно чи «індивідуально», то вона приходять до головного спеціаліста пенсійного фонду за оплатою внеску та стажу, а за умовами договору оплата має бути здійснена. Щомісячні страхові виплати до фонду з банку на пенсійний рахунок у розмірі, визначеному чинним

законодавством. Таким чином людина спокійна за своє майбутнє, вислуга років нарахована, страхові внески сплачені, пенсії забезпечені.

1. Як сплачувати страхові внески працівника.

Може виникнути ситуація, коли працівника не влаштовує розмір майбутньої пенсії, але є можливість її підвищити. Для цього він укладає договір з керівництвом підприємства та пенсійним фондом про можливі умови та доплату страхових внесків у розмірі, передбаченому законодавством. Ці доплати можна сплатити двома способами. Працівник або платить на власний рахунок пенсійного фонду, або доплати виплачуються з його зарплати. Таким чином працююча людина може не тільки зберегти свій трудовий стаж, а й збільшити розмір майбутньої пенсії.

Районне та обласне управління Пенсійного фонду щомісяця, щокварталу та в кінці року подає до центрального апарату звіт про чисельність майбутніх пенсіонерів, їх категорії та розмір виплат. На основі цих звітів прогноуються майбутні витрати, такі як пенсії та допомоги.

Облік виплати пенсій та допомоги на основі обов'язкових страхових внесків підприємств, установ, товариств і кооперативів. Обов'язкові страхові внески громадян. Страхові внески для осіб, які займаються підприємницькою діяльністю. Добровільні пожертви підприємств, установ, організацій та громадян. Державний бюджет та інші кошти пенсійного фонду ведуться на рахунку 60 "Кошти Пенсійного фонду" та його субрахунках [40].

Для збільшення кількості платників єдиного внеску до бюджету Пенсійного фонду необхідно збільшити кількість робочих місць та розширити можливості їх вибору. Внести зміни до чинного закону щодо обов'язковості виплати одноразової допомоги всім громадянам працездатного віку. Інакше особи не зможуть отримати загальнодержавну пенсію, навіть якщо вона буде мінімальною. Також цьому бкде сприяти підвищення рівня економічної активності, підвищення на кілька років пенсійного віку для чоловіків і жінок. У зв'язку з цим, питання національного здоров'я та низького рівня життя слід

брати до уваги при вирішенні проблеми національного пенсійного страхування, на рівні з застосуванням і до системи медицини.

Фактично витрати Пенсійного фонду визначаються двома основними параметрами [24]:

- розмір пенсій та інших виплат на соціальне страхування згідно з чинним законодавством.

- кількість одержувачів пенсій та інших соціальних виплат, об'єктивно визначена щороку.

Видатки формуються за програмою, яка визначає мету та напрямок перерахування коштів з пенсійних рахунків та допомог одержувачам.

Витрати, що покриваються за рахунок страхових внесків та інших надходжень - захист витрат, пов'язаних з виплатою пенсій відповідно до законів України "Про пенсійне страхування", "Про соціальне забезпечення", "Про статус ветеранів та гарантії соціального захисту", Постанов Міністрів України. України «Про розміри допомоги на поховання», про пенсійне забезпечення та грошове забезпечення «Про підвищення розміру пільгової грошової допомоги малозабезпеченим безробітним», витрати на доставку пенсій на утримання апарату управління ПФУ [2, 3, 5, 22].

Видатки з державного бюджету - витрати на виплату пенсій особам начальницького складу аварійно-рятувальних служб та їх сім'ям, на виплату надбавок згідно із Законом «Про статус ветеранів війни та гарантіях їх соціального захисту». Гарантії «соціального забезпечення», виплата державної грошової допомоги, згідно Постанови КМУ «Про державну грошову допомогу окремим категоріям пенсіонерів» (фінансування пенсій, визначених різними програмами), виплати допомоги на поховання, оплата вартості доставки пенсій та допомоги [22].

З коштів Чорнобильського фонду будуть профінансовані виплати громадянам, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС - виплата пенсій, допомога на поховання, догляд за дітьми до 3 років, доплати громадянам, які

працюють на радіоактивно забруднених територіях, включаючи виплати та доплати на допомогу по старості [7].

Видатки Фонду державного загального страхування включають витрати на виплату пенсій та допомоги на поховання громадянам, пенсійне забезпечення які здійснюється відповідно до статті 26 Закону України "Про зайнятість населення", а також витрати на пенсійне забезпечення [8].

До видатків за рахунок коштів Фонду від нещасних випадків та професійних захворювань належать витрати на виплату пенсій та допомоги на поховання громадянам, пенсія яких призначається відповідно до Закону. Витрати на державне соціальне страхування та виплату пенсій у разі нещасних випадків на виробництві або професійних захворювань, що призвели до втрати працездатності також регулюється на законодавчому рівні.

Одним із основних завдань облікової політики пенсійного фонду є постійний облік і контроль витрат.

Пенсійні фонди ведуть облік виплат пенсій і допомог, інших витрат, які виплачують державні установи соціального захисту населення, підприємствами, організаціями та територіальними громадами за рахунок Пенсійного фонду, а також облік поштових витрат та витрат на утримання установи пенсійного фонду;

Реальними витратами вважаються фактичні витрати, сплачені організаціями та установами, які здійснюють утримання дітей-інвалідів та малозабезпечених верств населення, з пенсійних фондів на виплату пенсій і допомог та витрати установ пенсійного фонду на його утримання згідно чинного законодавства.

Аналітичний облік реалізованих витрат ведеться в «Книзі обліку асигнувань» [6]. На рис. 1.1 показано фінансові ресурси бюджету, склад фінансового забезпечення пенсійного фонду, тенденції використання коштів у процесі реалізації соціальної політики пенсійним фондом.

Під час роботи пенсійні фонди мають не лише контролювати надходження коштів, а й виконувати свій найважливіший обов'язок перед

суспільством: надання соціальних виплат. Які складають обов'язкову страхову суму з обов'язкових страхових внесків, коштів державного та місцевих бюджетів, регресних фондів, добровільних внесків підприємств, організацій і громадян, комісійних та інших надходжень для формування бюджету пенсійного фонду та акумуляції коштів для виконання своєї соціальної місії відповідно до чинного державного законодавства.

Відповідно до рис. 1.1 реалізація державної програми соціального захисту населення в районах і містах може здійснюватися за рахунок коштів фонду соціального захисту населення, у такому випадку відповідальність за пенсії та базу даних покладається на пенсійний фонд.

Співвідношення пенсійних витрат до валового внутрішнього продукту є важливим для пенсійної системи та країни в цілому. Наведені в таблиці 1.4 ключові цифри описують прогноз пенсійних виплат в країнах-членах ЄС [36].

Таблиця 1.4

Прогнози державних видатків на пенсії у відсотках до ВВП

Країна	2004 р.	2025 р.	2050 р.	2050-2004 рр.
Естонія	6,7	5,1	4,2	-2,5
Латвія	6,8	5,3	5,6	-1,2
Польща	13,9	9,5	8,0	-5,9
Литва	6,7	7,6	8,6	1,9
Великобританія	6,6	7,3	8,6	2,0
Швеція	10,6	10,7	11,2	0,6
Австрія	13,4	13,5	12,2	-1,2
Данія	9,5	12,0	12,8	3,3
Німеччина	11,4	11,6	13,1	1,7
Франція	10,7	13,5	13,7	3,0
Бельгія	10,4	13,4	15,5	5,1
Іспанія	8,6	10,4	15,7	7,1
Угорщина	13,0	13,0	17,1	6,7
Португалія	11,1	15,0	20,8	9,7

Дані з табл. 1.4 показують, що Польща планує найбільше скорочення державних пенсійних витрат у найближчі десятиліття. Але таке скорочення означає не зменшення розміру пенсії, а підвищення рівня зарплати. Головним рушієм підвищення пенсій є прискорення зростання ВВП.

В Україні видатки на пенсії у 2004 р. році становили 16,2% ВВП, у 2014 році – 17,8%, у 2023 році – 12%. Вітчизняні показники неможливо порівняти із зарубіжними. Тому що, з одного боку, значна частина внутрішнього валового продукту нашої країни знаходиться в Україні [36]. З іншого боку, закордонні прогнози відображають лише державні пенсійні виплати в розвинених країнах. По-третє, в Україні є державний пенсійний фонд. Середній показник має дещо перекіс, оскільки найвищий розмір пенсії суттєво відрізняється від найнижчого. По-четверте, значна частина пенсійних витрат нашої країни залишається наслідком низького пенсійного віку. Тому таке співвідношення пенсійних витрат до валового внутрішнього продукту України не є однозначним свідченням високого рівня доходів пенсіонерів, а відображає проблеми, які існують не тільки в пенсійному забезпеченні, а й у державних фінансах і фінансової системи в цілому.

1.3 Необхідність та особливості реформування пенсійної системи України

Реформування пенсійної системи є першочерговим завданням розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки в Україні. З інших форм соціального забезпечення громадян пенсійне забезпечення є найпоширенішим і найважливішим джерелом доходу. Добробут осіб пенсійного віку безпосередньо залежить від фінансової спроможності пенсійної системи. Вони складають майже тридцять відсотків населення країни.

Україна була чи не останньою країною на пострадянському просторі, яка наважилася реформувати пенсійну систему. Незважаючи на тривалий час підготовки, країна зіткнулася з серйозними проблемами, щойно втілив свою ідею в життя.

В Україні набули чинності два закони про пенсійну реформу: про державне пенсійне страхування та недержавне пенсійне страхування. Разом ці закони охоплюють три рівні регулювання пенсійного забезпечення:

1. Солідарна система загальнообов'язкового державного страхування.
2. Накопичувальне державне пенсійне страхування
3. Система добровільного недержавного пенсійного страхування.

Перший із цих законів, «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», є основним законом [2, 3]. Це стосується регулювання єдиної національної пенсійної системи та обов'язкової накопичувальної системи. Остання мала бути реалізована в нашій країні найближчим часом, якщо будуть створені відповідні соціально-економічні умови.

Соціальна політика реалізується через соціальні гарантії та соціальне забезпечення (рис. 1.2). Стаття 1 Конституції визначає Україну як соціальну державу [1]. Тому головним завданням соціальної держави є створення умов для реалізації соціальних, культурних та економічних прав людини, сприяння незалежності та відповідальності за свої дії в усіх людей, а також сприяння здоровому способу життя, надання соціальної допомоги людям, які не можуть про себе подбати самостійно, гарантування рівня життя, достатнього для себе та своєї родини.

Соціальне забезпечення спрямоване на виплати окремим непрацездатним групам за рахунок бюджетних коштів (соціальні виплати малозабезпеченим домогосподарствам, домогосподарствам з дітьми, жертвам війни та політичних репресій), утримання житла, забезпечує всі види безпеки непрацездатним членам суспільства. Для людей похилого віку та інвалідів кошти, які спрямовуються підприємствам і громадам, компенсують втрату доходів у вигляді житлових субсидій та різноманітних пільг, які спрямовуються на індивідуальні потреби населення. Система соціального забезпечення базується на управлінні державними фінансами за рахунок податків та інших доходів державного бюджету [41].

Соціальне страхування є важливою частиною соціального захисту країни, центром якого є людина та її потреби, а від якості їх задоволення залежить соціально-економічний розвиток нації. Соціальне страхування спрямоване на створення робочої сили та захист громадян у разі настання певних страхових випадків, таких як втрата працездатності, втрата годувальника, безробіття, нещасні випадки на виробництві, вагітність і пологи, досягнення пенсійного віку тощо.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА	
спосіб реалізації	
СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ	СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ
СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ
	пенсійне страхування
	страхування на випадок безробіття
	страхування від нещасних випадків
	страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності

Рис. 1.2. Соціальна політика держави, способи реалізації [41]

В останні роки українська пенсійна система функціонувала в умовах найбільшої фінансової напруги, та не могла належним чином задовольнити потреби пенсіонерів.

Необхідність проведення пенсійної реформи в Україні виникла з наступних причин: 1) Несприятливі демографічні тенденції, старіння країни та зменшення населення; 2) Системні недоліки солідарної пенсійної системи (відсутність диференціації пенсій за стажем роботи та внесками, різниця між максимальною та мінімальною пенсіями, велика різниця у розмірах пенсій для

жінок і чоловіків тощо); 3) Незбалансованість бюджету Пенсійного фонду України [42].

У світовій практиці основними критеріями ефективності пенсійних систем визначено адекватність, фінансову стійкість, надійність та прийнятність витрат. Негативні демографічні тенденції в комплексі з тенденціями, що супроводжуються соціальними, економічними та політичними ризиками, остаточно підтверджують, що децентралізовані пенсійні системи не відповідають цим вимогам і потрібно шукати нові системи. Тому питання реформування пенсійної системи набуває все більшої актуальності на фоні сучасних тенденцій соціально-економічного розвитку.

Як відомо, реалізація заходів у сфері реформування пенсійної системи полягає в наступному: 1) використання параметричних заходів. Його мета – змінити окремі параметри пенсійної системи (пенсійний вік, розмір страхового стажу, розмір пенсійних виплат); 2) здійснення інституційних та структурних змін, які дозволяють створити нові інститути пенсійного страхування. В Україні вже частково реалізовані ці заходи [44].

Що потрібно зробити в середньостроковій перспективі, щоб відновити фіскальну збалансованість пенсійної системи та відновити її цивілізований вигляд?

1. В умовах старіння населення та збереження належного рівня пенсій необхідно підвищувати пенсійний вік. Цього можна досягти в два етапи: спочатку підвищивши пенсійний для всіх осіб на п'ять років до 60 років, а потім ще здійснити підвищення пенсійного віку до 65 років протягом наступних п'яти років. Незважаючи на те, що підвищення пенсійного віку є політично суперечливим питанням, цей захід дозволяє країнам отримати вигоду з двох речей одночасно - працюючим громадянам можна залишатися в робочій силі та платити пенсійні внески з часом, після виходу на пенсію, тоді пенсії можуть виплачуватися в короткостроковій перспективі. Хоча такий підхід вигідний працюючим громадянам, значна частина політиків не підтримує такі пропозиції. Проте такий підхід дозволяє поступово стабілізувати пенсійну систему. Поступове підвищення пенсійного віку в Україні до 65 років дозволить поетапно

скоротити кількість пенсіонерів приблизно на 40%, збільшити пенсії нинішніх пенсіонерів і ліквідувати дефіцит пенсійного бюджету [44].

1. Нам потрібно переглянути пенсійну реформу в Україні. Світовий досвід показав, що солідарні пенсійні системи працюють ефективно, коли три і більше працівників сплачують страхові внески одному пенсіонеру. Без цього система була б фінансово нестійкою. В Україні на 10 пенсіонерів припадає 12 працюючих, які сплачують внески в пенсійний фонд, а це означає крах солідарної системи на міжнародному рівні [42]. Крім того, слід зазначити, що солідарна пенсійна система дуже чутлива до політичних маніпуляцій. Тому пропонується законодавче рішення, згідно з яким усім працюючим громадянам віком до 20 років у якості майбутньої пенсії почнуть виплачувати 10 відсотків від заробітної плати. Роботодавці та інші страхові компанії повинні підвищити заробітну плату зазначеним особам на певну суму, а натомість ці особи звільняються від сплати пенсійних внесків. Таким чином, солідарну систему буде скасовано, навантаження на фонд оплати праці буде полегшено, а економіка буде стимулюватися до виходу з сірої зони.

2. Інші заходи сприяння фінансовій стабільності пенсійної системи включають припинення фінансування пільгових пенсій за рахунок страхових внесків, але це стосується вилучення пільгових пенсій із пільгових пенсій взагалі. Наразі працівники, які працюють на звичайних посадах, і ті, хто має право на дострокову пенсію, зобов'язані сплачувати однакову суму пенсійних внесків. Проте отримувачи пільгових виплат отримують більшу пенсію, коли вони досягають пенсійного віку в більш молодому віці, ніж працівники, які мають право на пенсію за своїм звичайним віком. З цієї причини виникає нерівна ситуація, оскільки сплата однакових страхових внесків має давати право на однакову пенсію. Таким чином, витрати на фінансування пільгових пенсій повинні покриватися за рахунок внесків роботодавця для переведення пільговиків на недержавні схеми пенсійного страхування до періоду досягнення відповідного пенсійного віку, а не за рахунок пенсійних внесків.

3. Актуальним завданням пенсійної реформи є громадянське вирішення питання пенсійного забезпечення державних службовців, депутатів, прокурорів,

суддів, науковців, журналістів, що дозволить вирішити проблему дискримінації та нерівності, щодо права громадян на пенсію у встановленому розмірі [48].

З 2011 року розпочався черговий етап пенсійної реформи відповідно до Закону України від 07.08.2011 № 3668 «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» [19]. Його основні інновації: страхові внески зростають із віком, вислуга років, зміни у визначенні доходів, обчисленні та виплаті пенсій, обчисленні спеціальних пенсій (табл. 1.5).

Найважливішими нововведеннями параметричної реформи є підвищення пенсійного віку для жінок, подовження періоду виплати, обмеження кількості спеціальних пенсій, зміна розрахунку пенсії та обмеження максимального розміру пенсій тощо

У зв'язку з реформуванням пенсійної системи необхідно враховувати не лише політичну ситуацію, економіку країни, а й чинне законодавство, тому доцільно почати з наступних змін Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»[3]:

1. Спростувати встановлену статтею 24 процедуру визначення страхового стажу. Враховуючи збільшення поширеності сезонних робіт та інших форм праці, що відрізняються за інтенсивністю (різним рівнем доходу) протягом календарного року, період, який зараховується як подовжена зайнятість, повинен базуватися на фактичних результатах року. Тобто, якщо загальна сума сплаченого протягом року внеску перевищує мінімальний внесок у 12 разів, зараховується один рік страхового стажу, якщо менше, то зараховується відповідна частина року. При цьому щорічно мають визначатися також коефіцієнт страхового стажу і коефіцієнт заробітної плати. Такий порядок узгоджується з методикою обчислення загального робочого часу згідно з новим проектом закону про працю. Спрощення нарахування пенсій є бажаним і з практичних міркувань. Це пояснюється тим, що такі розрахунки легко автоматизувати та скоротити час заявників на пенсію та працівників пенсійних фондів.

2. Підвищення розміру мінімальної пенсії, передбачене пунктом 2 частини першої статті 28, у зв'язку з більшим від звичайного стажу роботи скасовується. По-перше, це положення фактично передбачає більший страховий

стаж, що унеможлиблює використання мінімальної пенсії як єдиної соціальної норми. По-друге, передбачає подвійне врахування показників стажу роботи, які вже використовуються при обчисленні розміру персональної пенсії згідно зі статтею 27. По-третє, з точки зору страхової пенсійної системи кількість страхових внесків є набагато важливішою, ніж кількість років роботи. Як зазначалося вище, це положення ставить нове покоління пенсіонерів у невідгідне становище, оскільки їхній страховий стаж визначається в першу чергу персональними даними та щомісячними внесками, а не часом трудової діяльності.

Тому реалізація всіх зазначених пропозицій має не лише змінити на краще поточний стан пенсійної системи, а й покращити матеріальне становище нинішніх і майбутніх пенсіонерів. Слід також мати на увазі, що всі економічні реформи, особливо економічні зміни державного масштабу, потребують значного часу, тому реформи необхідні незалежно від політичної, економічної та соціальної ситуації в країні. Пенсійну реформу планується запровадити якомога швидше, оскільки будь-яка затримка може мати серйозні наслідки як для пенсіонерів, так і для фінансової кризи.

РОЗДІЛ 2

Аналітичне забезпечення оцінки формування доходів та використання видатків Пенсійного фонду України

2.1. Аналіз формування доходів Пенсійного фонду України

Виконання завдань державного пенсійного страхування в Україні потребує залучення необхідних фінансових ресурсів. Як уже зазначалося, в умовах реформування пенсійної системи значно зросла роль національного пенсійного страхування як постачальника соціального забезпечення. Це знайшло відображення у значному збільшенні мінімальних пенсій та суттєвому зростанні середніх розмірів пенсій. Зрозуміло, що зростання пенсійних виплат потребує відповідного збільшення фінансових ресурсів Пенсійного фонду України.

На 1.01.2023 р. на рахунку ПФУ було 10 687,9 тис. У порівнянні з 01.01.2022 р. кількість пенсіонерів зменшилась на 153,2 тис. (рис. 2.1). Із загальної кількості пенсіонерів – 6498,3 тис. пенсіонерів. жінок (60,8%) і чоловіків 4189,6 тис. (39,2%) [37, 38].

На 01.01.2023 р. середній розмір пенсії по регіонах України становив від 3 688,24 грн. у Закарпатській області до 6 336,99 грн у м. Київ (табл. 2.1) [38].

4067,6 тис. осіб (38,1%) отримали пенсії від 2001 до 3000 гривень. 2515,6 тис. осіб (23,5%) отримали пенсії від 3001 до 4000 грн. З 1 січня 2023 року через банки, уповноважені виплачувати пенсії чисельність пенсіонерів які отримали пенсії становила 8,3 млн осіб, або 77,8% від загальної кількості одержувачів пенсій [38].

Хоча для аналізу прибутків потрібно використовувати фінансову звітність керівництва за кілька звітних періодів, корисно вводити всі дані для аналізу в табличному форматі.

Станом на 1.01.2023 р. на обліку в управлінні Пенсійного фонду України в Луганській області перебувало 38,7% платників соціальних внесків (табл. 2.2) [38].

Таблиця 2.2

Структура платників збору до Пенсійного фонду за 2020-2022 рр.

Роки	Взято на облік платників всього	У тому числі	
		Юридичні особи	Фізичні особи
2020 р.	8140	4472	3668
2021 р.	9019	4649	4370
2022 р.	9059	4901	4158

З 2020 по 2022 рік кількість платників внесків до пенсійного фонду зросла на 919 осіб. Розподіл наступний: юридичних осіб – 429, фізичні особи збільшилися до 490 осіб. З зареєстрованих у ПФУ платників податків у 2022 році 2433 платники зборів, з них 9059 платників зборів і податків, з них 4901 юридичних осіб та 4158 фізичних осіб, з них 5556 платників зборів, що становить 61,3%. На спрощеній системі оподаткування перебуває 3501 платник, або 96,1% від усіх зареєстрованих платників. Проаналізуємо відсоток тих, хто сплачує страхові внески (табл. 2.3) [38].

Таблиця 2.3

Аналіз співвідношення частки платників, які сплатили збір за 2020-2022 рр.

2020 р.			2021 р.			2022 р.		
%	У тому числі		%	У тому числі		%	У тому числі	
	сплати	Юридичн		фізичні	сплати		юридичні	фізичні
83,6	83,9	71,4	5,4	89,3	2,8	6,1	96,57	4,0

Цей показник становить 96,5% у суб'єктів господарювання і 94,6% у фізичних осіб. Проаналізувши відсоток платників, які сплатили взноси у 2020-2022 роках, можна стверджувати, що відповідальність платників зросла: 2020 рік – 83,6%, 2022 рік – 96,1% платежів від усіх платників.

За 2022 рік по різних причинах не сплачували збір на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування 2875 осіб (1986 - юридичних, 759 - фізичних), це склало 4,1 % від тих, що зареєстровані в органах пенсійного фонду [38].

Таблиця 2.4

Структура інших надходження до Пенсійного фонду

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Інші надходження до Пенсійного фонду тис. грн.	8684,1	8296,5	10301,8
Залишок заборгованості по пенсіях за списком 2, тис. грн.	2058,2	2300,0	483,9
За додатковими ставками:	3260	3542	5047
- від продажу ювелірних виробів тис. грн.	65,0	79,2	89,4
- при відчуженні автомобілів тис. грн.	545,9	576,4	538,6
- від операцій з купівлі-продажу валюти тис. грн.	1900,1	2189,9	3352,4
- від придбання нерухомого майна тис. грн.	749,0	693,5	1067,0

В табл. 2.4 проведено аналіз інших надходжень до пенсійного фонду, можна прослідкувати наступні зміни:

1. Проаналізовані інші доходи зростуть у 2020 році з 7690,7 до 9508,9 у 2022 році, темп зростання -107%.

2. Залишок пільгової пенсії за Списком 2 зменшиться з 1980,7 тис. у 2020 році до 501,7 тис. грн у 2022 році.

3. Очікується збільшення доходу від продажу ювелірних виробів: 57,0 у 2020 році до 79,2 тис. грн. У 2022 році.

4. Дохід від продажу авто не сильно змінюється і коливається від 495 до 511 тис. грн.

5. Значно зросли надходження від купівлі-продажу валюти: 2020 -1708,1 – 2022 р. 2450,1 тис. грн Темп зростання минулого року склав 112%.

6. Дохід від купівлі нерухомості також зріс з 685,0 у 2020 році до 912,0 тис.грн. Темп зростання у 2022 році склав 117% [38].

Однак заборгованість і штрафи, що виникли внаслідок прострочення платежів або соціального страхування, можна додати до інших доходів (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Стан боргу зі збору на обов'язкове державне пенсійне страхування
за 2020- 2022 р.р.

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Борг до Пенсійного фонду :	9876,1	10023,0	13919,9
- недоїмка зі збору	6789,3	7966,4	11598,1
- недоїмка по штрафних санкціях	2231,2	1552,7	1864,6
- недоїмка по пені	855,6	503,9	457,2

Недоотримання по штрафних санкціях зменшилася: в 2020 р. - 2190,5, а в 2022 р. 1760,1 тис. грн. Також спостерігається зменшення недоотримання по пені з 795,1 тис. грн. в 2020 р. до 476,1 тис. грн. в 2022 р., темп росту - 89 %.

У 2020-2022 роках аналіз боргу по сплаті внесків на обов'язкове пенсійне страхування змінювалася наступним чином: збільшився загальний борг: з 8954,2 в 2020 р. до 14102,3 тис. грн. в 2022 р. Темп росту складає - 141 %. Також збільшилася недоїмки зі збору з 7010,3 в 2020 р. до 10980,3 тис. грн. в 2022 р. Темп росту складає - 139 % [38].

Станом на 31.12.2023 р. з 298 боржників 210 мають борг менше 100 тис.грн. (29,4 тис.грн.) і 69 - понад 9 тис.грн. (10100,5 тис.грн). Основною причиною цього є заборгованість компаній, які отримали справи про банкрутство.

З метою збору платежів до пенсійного фонду управління виконує такі завдання:

1. Засідання комісії з питань погашення заборгованості. Засідання комісії із заслуховування думок керівників підприємств-боржників ОДА Луганської області.

2. Компанії закликають сплатити борги. Усім боржникам буде надано графік погашення боргу.

3. Застосовуються штрафи. Лист про розірвання договорів надсилається керівництву підприємства боржника.

4. Інформація про боржника систематично передається до виконавчого відділу.

5. Консолідація заборгованості векселями пропонується всім боржникам з простроченням понад рік.

6. Інформація про боржників бюджетних установ передається до фінансового управління та обласних управлінь охорони здоров'я.

7. Організувати семінари з визначення та сплати зборів, консолідації та звітності для власників підприємств, бухгалтерів та ФОП.

Для більш детального аналізу видатків можна скласти зведену таблицю доходів пенсійного фонду за 2020-2022 роки за інформацією звіту про виконання бюджету. (табл 2.6) [38].

Аналізуючи дані таблиці 2.6 та враховуючи зміни до пенсійного законодавства, можна сказати наступне.

1. Сума доходів у 2022 році порівняно з 2020 роком зросла майже в 3,9 рази.

2. На збільшення загальних надходжень вплинуло збільшення загальних коштів державного бюджету. Зростання спостерігається практично за всіма видами доходів.

3. Однак за деякими статтями доходів спостерігається зменшення. Розмір банківської комісії за користування тимчасово вільними коштами Фонду у 2022 році порівняно з 2020 роком суттєво зменшився на 29%. Це можна пояснити тим, що в цей період змінилася національна економіка, не тільки підприємства та організації, а й громадяни мали ощадні рахунки в банках, а крім того, зріс рівень банківських кредитів. Усі ці фактори спричинили фінансову кризу та вплинули на зменшення цієї статті доходу.

2.2. Аналіз використання витрат Пенсійного фонду України

Негативні тенденції на ринку праці, пов'язані із системною кризою нашої економіки, мають значний вплив на пенсійну систему. Саме проблеми зайнятості викликають серйозні труднощі в роботі системи національного пенсійного страхування. У досліджуваній період лише частина населення була економічно активною. Як показано в табл. 2.7, продовжуючи з 2016 по 2022 рр. чисельність економічно активного населення працездатного віку зменшилася з 21867,4 тис. до 20876,3 тис. осіб, або на 1,2%., при цьому економічна активність працездатного населення становила від 69,7 до 72,8 %. [38]. Якщо порівнювати економічну активність 18-70-річних на міжнародному рівні, то Україна значно гірша за багато розвинених країн.

Навіть зважаючи на рівень економічної активності громадян України щодо нинішнього пенсійного віку, він нижчий, ніж у багатьох країнах із подовженими термінами економічної активності.

Аналіз пенсійного забезпечення тих, кому пенсії призначені згідно із Законом «Про пенсійне забезпечення України» в управлінні Пенсійного фонду Луганської області з 2020 по 2022 рік наведено в таблиці 2.8.

Відповідно до наданої інформації спостерігається наступна ситуація [2]:

1. Зменшилась кількість пенсіонерів відповідно до Закону про пенсійне забезпечення України: з 2020 року до 2022 року на 570 осіб. Зростають середні виплати, зростання склало 108%. В результаті річні видатки також зросли.

2. Пенсійні виплати пільговому складу та працівникам зі спеціальними пенсіями також зросли за розглянутий період -107,5%.

3. Виплати адресної грошової допомоги з 2020 року по 2022 рік майже не змінилося.

4. У цей період значно зросли витрати на поховання. З 2020 року по 2022 рік темпи зростання становили 110,7%.

Таблиця 2.7

Динаміка основних показників ринку праці в Україні в 2016-2022 рр.

Назва показника	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Економічно активне населення працездатного віку, тис. осіб	20 582,5	20 545,9	20 675,7	20 321,6	20 220,7	20247,9	20393,5
Рівень економічної активності населення працездатного віку, % до населення відповідної вікової груп	71,1	71,2	72,3	71,6	72,0	72,7	73,0
Зайняте населення працездатного віку, тис. осіб	18 694,3	19 032,2	19 251,7	18 365,0	18 436,5	18516,2	18736,9
Рівень зайнятості населення працездатного віку, % до населення працездатного віку	64,6	65,9	67,3	64,7	65,6	66,5	67,1
Безробітне населення (за методологією МОП) працездатного віку	1 888,2	1 513,7	1 424,0	1 956,6	1 784,2	1731,7	1656,6
Рівень безробіття населення (за методологією МОП) працездатного віку, % до економічно активного населення відповідної вікової групи	9,2	7,4	6,9	9,6	8,8	8,6	8,1
Рівень економічної неактивності населення працездатного віку, % до населення відповідної вікової груп	28,9	28,8	27,7	28,4	28,0	27,3	27,0

Необхідно також проаналізувати пенсійне забезпечення осіб, які отримують пенсії за іншими нормативно-правовими актами, щодо їх частки, що не перевищує розміру трудової пенсії відповідно до віку, на який вони мають право у 2020-2022 роках. Для цього проаналізуємо пенсійне забезпечення осіб, яким виплачують пенсії згідно з Законом України «Про пенсійне забезпечення» за даними таблиці 2.9.

Згідно з проаналізованими даними таблиці 2.9 спостерігаємо наступні зміни:

1. Виплата пенсій згідно із Законами України "Про державну службу", "Про національний банк України" та "Про дипломатичну службу ":

- зросла чисельність отримувачів;
- середньомісячні виплати також зросли: в 2020 р. - 2022 р., темп приросту становить 109,8 %.

2. Згідно із Законом України "Про службу в органах місцевого самоврядування" виплати пенсій одержувачам згідно цієї статті видатків в 2020-2022 р.р. не значно змінювалися, суттєвих змін не спостерігаємо (відбувається загальні тенденції).

3. Виплата пенсій згідно із Законом України "Про судову експертизу", виплата пенсій згідно із Законом України "Про прокуратуру", виплата пенсій згідно із Законом України "Про статус народного депутата", виплата пенсій згідно із Законом України "Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів":

- мають стабільну кількість одержувачів, а виплати стабільно збільшуються: в 2020 р.-2022 р., темп приросту становить 111,2 % [38].

4. Згідно з Законом України "Про наукову і науково-технічну діяльність" виплати пенсій [4, 38]:

- чисельність одержувачів зросла: в 2020-2022 роках. -темп приросту становить 110,5 %.

5. Збільшилися витрати також на доставку пенсій, темп приросту склав – 119,4%. За аналізований період відбувається зростання витрат за всіма статтями пенсійного забезпечення, темп приросту становить – 106-119 %.

Для більш детального аналізу видатків можна скласти сводну таблицю видатків Пенсійного фонду використовую дані у звітах про виконання бюджету, за період з 2020 по 2022 роки (таблиця 2.10).

Аналізуючи дані таблиці 2.10, можна зробити такі висновки.

1. Витрати на виплату пенсії особам без стажу у 2022 році зросли порівняно з 2020 роком. Це пов'язано з тим, що багато громадян працюють неофіційно, тобто не зараховують трудовий стаж, оскільки економіка держави не в змозі забезпечити своїм громадянам гідну оплату праці.

2. Витрати, необхідні для виплати пенсії особам, які отримують пенсію за іншими законами, у розмірі, що не перевищує розміру професійної пенсії за віком згідно із законом про загальнодержавне пенсійне страхування. Витрати на виплату різниці між підвищеною та збільшеною пенсіями згідно із «Законом про наукову і науково-технічну діяльність» та розміром пенсії, обчисленою згідно з іншими законодавчими актами науковцям установ недержавного бюджету.

3. Зазвичай бачимо збільшення від 1,2 до 4.9 разів для кожного типу витрат. Це пов'язано зі змінами в пенсійному законодавстві, які відбудуться в державі у 2022 році.

4. Витрати на виплату пенсії по інвалідності та втрату годувальників відповідно до Закону про загальне страхування від нещасних випадків на виробництві зменшено на 39%, що зменшує такі витрати: зменшено компенсацію за втрату утриманця та допомогу на поховання. Ця кардинальна зміна пов'язана зі зменшенням нещасних випадків на виробництві та зменшенням кількості людей з інвалідністю.

5. Внаслідок аварії на ЧАЕС на 83,9 % зменшено витрати на виплату пенсій, додаткових допомог і компенсацій відповідно до закону про статус і соціальне забезпечення громадян, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС, що

зменшило суму пенсійних видатків для цієї категорії отримувачив пенсії. Майже на 79% зменшено пенсії льотно-випробувального складу та працівників льотного складу цивільної авіації, а відповідно до ЗУ «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців» у 2023 році видатки на пенсії зменшилися на 38,7% порівняно з 2020 роком. Такі зміни пов'язані зі змінами в законодавстві, які вимагають перерахунку розміру пенсії для цієї категорії пенсіонерів, і водночас через природні причини зменшення чисельності цієї категорії пенсіонерів.

2.3. Сучасний стан та прогнозування доходів і видатків ПФУ

Метою складання звіту про прибутки та збитки є визначення обсягу коштів, необхідних для покриття витрат, пов'язаних з виплатою пенсій, грошової допомоги та інших видатків, а також змісту засобів управління пенсійної установи. Дохідно-видатковий баланс включає доходи від надходження коштів за поточний рік і планове витрачання коштів за цей же рік.

Для забезпечення повного і своєчасного надходження доходів і використання бюджетних коштів за цільовим призначенням необхідно правильно організувати облік виконання бюджету. Облік виконання кошторису і кошторису витрат називається бюджетним обліком.

Об'єктом бюджетного обліку є процес виконання бюджету, а таким же об'єктом бюджетного обліку є доходи та видатки бюджету: кошти і резерви, що створюються в межах кошторису під час виконання бюджету; витрати на утримання бюджетних установ; баланс бюджетних організацій; кошти на рахунках і в касах.

Основним завданням бюджетної організації є підготовка бюджету на наступний рік, який передбачає майбутні доходи та видатки Пенсійного фонду.

Оскільки Пенсійний фонд є державною бюджетною установою, то для складання бюджету використовуються його макроекономічні показники.

Слід зазначити, що ефективне вирішення завдань щодо формування доходів і витрат базується на фінансово-математичних методах. Одними з найважливіших з них є економіко-статистичні моделі. Суть цієї моделі полягає в тому, що вона розпізнається в базовому процесі статистичної звітності. Побудова ЕСМ здійснюється спочатку перед переходом від концептуального опису економічного об'єкта до формалізованого кількісного опису, який є результатом обробки реальних звітних даних. горизонтальний і вертикальний методи. По-друге, перед наступним розгадуванням цього опису, тобто економічною інтерпретацією результатів.

Тобто при прогнозуванні доходів і витрат і розрахунку показників використовуйте [26]:

1. Горизонтальний метод.

Він пропонує горизонтальний аналіз даних, тобто порівняння показників за різні періоди, їх відхилення, зміни тощо. підрахунок. Цей метод можна використати для порівняння кількості пенсіонерів, які належать до однієї групи, та для аналізу таких показників, як зміни розміру пенсії, витрат на виплати пенсій та виплат пенсії для пенсіонерів, які належать до однієї категорії. тощо Цей метод аналізує доходи та витрати пенсійних фондів, а завдяки «горизонтальному» перегляду можна побачити всі зміни показників діяльності пенсійних фондів.

2. Вертикальний спосіб.

Він пропонує вертикальний аналіз даних, тобто порівняння груп показників і кінцевих результатів, напр. розрахунок питомих ваг у структурі показників, розрахунок динаміки в кількох періодах тощо. На відміну від горизонтального методу, цей метод дозволяє більш детально вивчити такі питання, як зміни розміру пенсії, кількість пенсіонерів і як змінилися пенсії за якими групами.

Крім того, при прогнозуванні та розрахунку обсягу доходів і витрат на наступний фінансовий рік використовуємо середнє арифметичне, яке є прогнозним показником. Але для його розрахунку потрібно створити програму,

в якій будуть сформовані доходна та видаткова частини бюджету Пенсійного фонду України.

Складання бюджету та прогнозування майбутніх доходів і видатків починається наприкінці звітного року розпорядженням Президента України головному управлінню Пенсійного фонду України, яке видає наказ про підготовку пенсійного фонду. Для місцевих бюджетів ця «пропозиція скоригованого бюджету» є «прогнозованою» після обробки всіх показників звітності. Вже в квітні наступного року ключові цифри знову змінюються. Після обробки фінансової звітності за минулий рік змінюються суми на балансі пенсійного фонду. Це дає підстави перерахувати деякі макроекономічні показники. Проект бюджету «доопрацьовується» та затверджується після розгляду Верховною Радою та Мінфіном, та після внесення необхідних зауважень та змін.

Процес прогнозування та розрахунку доходів і видатків Пенсійного фонду України здійснюється табличними методами, створюючи таблиці, які повинні заповнюватися головними розпорядниками Пенсійного фонду на підставі звітних показників головного управління в м. Києві, яке прогнозує майбутні надходження та видатки після заповнення обласними та міськими органами влади.

1. При наявності даних за 2020-2022 роки можна прогнозувати бюджет на 2023 рік. Прогнозуючи майбутні доходи та витрати на 2023 рік, слід зазначити, що фінансування пенсійної програми переданої Пенсійному фонду України здійснено з урахуванням припинення дії окремих законів. Зокрема, ст. 6 Закону України “Про соціальний захист дітей війни” (щодо виплати підвищень до пенсій) та п. 4 Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” [6, 7].

Окрім цього, проектом Державного бюджету України на 2023 рік передбачено:

1. Запровадження мінімальної заробітної плати працівників бюджетних установ виходячи з основних показників, врахованих в Основних напрямках бюджетної політики на 2023 рік.

2. Розподіл доходів бюджету визначається з урахуванням результатів аналізу показників виконання бюджету за різними джерелами фінансування за минулий період, виявлення тенденцій і динаміки їх розвитку, розрахункового показника виконання щорічного бюджету.

Розрахунок видаткової частини проекту кошторису базується на результатах чинного законодавства України, очікуваного фактичного виконання показників кошторису на поточний рік. Розраховані значення чисельності пенсіонерів на плановий рік та середньостроковий період, розраховані розміри пенсій та грошової допомоги на зазначений період, прожитковий мінімум на плановий період для осіб з інвалідністю. Також враховується підвищення розміру пенсії, яка відповідно до закону збільшиться на коефіцієнт (1,05), що відповідає очікуваного темпу зростання середньої заробітної плати в Україні. Для виплат, які згідно з чинним законодавством підлягають індексації, буде врахована індексація цін (відповідна до зростання індексу споживчих цін).

Витрати на оплату включають [5, 7]:

- пенсія, встановлена відповідно до Закону України “Про пенсії за особливі заслуги перед Україною”;
- відповідно до законів України: Законами України “Про статус гірських населених пунктів”, “Про донорство крові та її компонентів”, “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, “Про пенсійне особам, які зазнали політичних репресій і згодом були реабілітовані” встановлюються надбавки;
- підтримка пенсіонерів (підтримка сімей з інвалідністю), догляд за самотніми батьками та людьми з інвалідністю;
- щомісячні пенсійні виплати особам старше 65-100 років;
- щомісячна допомога непрацездатним особам по догляду за інвалідами першої групи або особами похилого віку, які досягли 80-річного віку.

Програма включає витрати на доставку пенсій та підтримку певних груп пенсіонерів:

1) призначення пенсії особам, які відповідно до закону мають право виходу на пенсію раніше встановленого віку.

Вона передбачає пенсійні виплати жінкам, які народили не менше п'яти дітей і виховали їх до восьмирічного віку, а також матерям, які виховали дітей-інвалідів від дитинства до цього віку. Виплатити пенсії людям хворим на ліліпутизм, непропорційним карликам. Виплата пенсій інвалідам першої групи по зору та інвалідам дитинства першої групи. Виплата пенсій відповідно до Закону «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні»: виплата дострокових пенсій інвалідам, учасникам війни, сім'ям загиблих (померлих), батькам військовослужбовців та рядовим і – начальницького складу МВС. Крім цього, також очікуються витрати на поховання та доставку виплат одержувачам цієї категорії [7].

2) призначення пенсії особам, які не мають стажу роботи для призначення пенсії.

Цій категорії положена виплата соціальних пенсій, виплата пенсій особам, які перебувають у статусі біженців, державна допомога на пенсії особам, які не мають на це права, державна допомога інвалідам та особам, які здійснюють догляд, допомога дітям сиротам. Вона також включає виплати на поховання та доставку платежів одержувачам цих категорій.

Враховуючи всі пенсійні системи, різноманітні програми пенсійного забезпечення та їх фінансові зміни в наступному звітному періоді за показниками горизонтального та вертикального методів (показники структури, динаміки, відхилень та середньоарифмітичних величин) робляться прогнозні розрахунки за дохідними та видатковими статтями Пенсійного фонду України.

РОЗДІЛ 3

Напрями розвитку державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи

3.1. Удосконалення прогностичних моделей доходів ПФУ

Макроекономічна політика держави впливає на економічний розвиток через науково обґрунтовані методи, важливою частиною яких є прогнозування і правове поле. Прогнозування є невід'ємною частиною процесу бюджетного планування, що дасть змогу проаналізувати формування доходів та їхнє використання, як у цілому, так і за окремими видами, виявити чинники, які необхідно враховувати у розрахунках бюджетних показників, можливі способи впливу на ці показники.

Призначення прогнозування полягає в оцінці різних і най вірогідніших варіантів формування доходів Пенсійного фонду.

Для реалізації основного методологічного принципу бюджетного прогнозування, що полягає в досягненні й динамічному підтриманні збалансованості руху бюджетних потоків у процесі економічного розвитку, доцільно використовувати економіко-математичні моделі, які повинні уможливити таке [29]:

1. розрахунок основних показників доходної частини з розрахунками показників балансу фінансових ресурсів та видатків;
2. визначення інструментарію бюджетного прогнозування та кількісного визначення економічних показників;
3. побудова шкали при визначенні бюджетної політики (соціальні програми).

Однак розвиток стратегічного прогнозування доходної частини не можна зводити до необхідності складання бюджету Пенсійного фонду на перспективу, існує загроза пасивного спрямування бюджету за прогностичними пропорціями

економічного зростання. Необхідно здійснювати порівняльний аналіз динаміки показників доходів в цілому та за групами.

В економіці немає поки що іншого способу попередньої оцінки наслідків різних варіантів формування доходної частини, крім експертних обговорень. Вихід вбачається у створенні модельних стендів, на основі яких можна перевіряти різні варіанти формування доходної частини Пенсійного фонду.

Використання моделей дає можливість якісно змінити рівень доходного прогнозування, основним завданням якого є визначення обсягу доходів бюджету Пенсійного фонду та їх структури, а також розподілу [32].

В бюджетному прогнозуванні доходів моделі повинні:

1. мати адресність. Це означає, що рекомендації щодо впровадження мають бути орієнтовані не лише на Пенсійний фонд по Україні, а й на конкретні управління і відділи;
2. стати невід'ємним елементом процесу прогнозування і реально використовуватися у вирішенні конкретних завдань;
3. бути по можливості простими. Простота моделі створює певні передумови для швидкого її освоєння користувачами;
4. забезпечувати свободу вибору стратегічних прогнозних рішень працівникам, що несуть повну відповідальність за їхні наслідки [28].

Однією з найвідоміших моделей прогнозування доходів, побудованих в Україні, є розроблена багатofункціональна модельована система "Бюджет України" в Інституті кібернетики НАН України. Ця система призначена для розв'язання широкого кола завдань фінансового та макроекономічного аналізу в умовах перехідної економіки з метою прийняття рішень щодо розробки економічної політики держави, в тому числі й прогнозування доходної частини Пенсійного фонду України.

В основу системи "Бюджет" покладено системний підхід, який передбачає розробку низки математичних моделей, що відображають суттєві кількісні аспекти явищ, які вивчаються, і доповнюються якісним змістовним аналізом та економічною інтерпретацією результатів моделювання [29].

Багатоваріантність розвитку подій зумовлена дією не передбачуваних чинників і враховується шляхом сценарного прогнозування.

Розробка експертами певних сценаріїв впливу таких чинників передують здійсненню прогнозів для кожного із сценаріїв. Це дає змогу врахувати якнайбільшу кількість аспектів модельованого процесу, оцінити вплив чинників і, якщо вони хоча б частково керовані, розробити рекомендації щодо впливу на них.

Система дає змогу [30]:

1. прогнозувати виконання найважливіших агрегованих статей державного бюджету та його складових за різних альтернатив макроекономічної політики;

2. досліджувати взаємовплив структури державного бюджету і головних нормативів оподаткування, з одного боку, та динаміки макроекономічних показників – з другого боку;

3. оцінювати вплив видів оподаткування, обсягу та структури доходів;

4. прогнозувати динаміку надходжень до Пенсійного фонду;

Система “Бюджет” дає змогу отримувати сценарні прогнози за різними припущеннями щодо дії зовнішніх чинників і перебігу макроекономічних процесів.

Недоліками зазначеної системи є не досить висока точність прогнозу, що зумовлює необхідність використання імітаційних методів дослідження складних систем.

В систему “Бюджет” закладено модель доходної частини Пенсійного фонду України (рис. 3.1), складові щодо її утворення та характеристика обчислення необхідних показників.

Витяг з системи “Бюджет” щодо моделювання доходної частини Пенсійного фонду України:

Доходна частина бюджету складається із залишків коштів на начало року, власних надходжень, надходжень коштів з Державного бюджету України та коштів фондів соціального страхування.

Розрахунки прогнозного об’єму власних надходжень бюджету здійснюється за обліком фактично отриманих за минулі роки надходжень за окремим доходним джерелом на підставі діючого законодавства та згідно з прогнозними макропоказниками на плановий рік.

Об’єм надходження страхового збору визначається, виходячи з доведеного та скоригованого фонду оплати праці (з обліком діючих норм по нарахуванню страхового збору із заробітної плати більш 2600,00 грн.) та середнього тарифу надходжень, визначеного діючим законодавством на рівні 33,7 %.

Відрахування з фізичних осіб працівників колективних сільськогосподарських підприємств прогнозується виходячи з визначеного фонду оплати труда працівників сільського господарства, а середнього проценту відрахувань – 1,7 % [25].

Надходження коштів за спрощеною системою оподаткування планується від сплати фіксованого податку громадянами – підприємцями, спеціального патенту, єдиного податку від сплати страхового збору плательщикам, які перейшли на спрощену систему оподаткування фіксованого сільськогосподарського податку визначається виходячи з фактичного надходження цих коштів за минулі роки та об’єму нарахування цього податку.

Інші надходження складаються з відшкодування пільгових пенсій та фінансових санкцій.

При плануванні коштів банків за користування тимчасово вільними коштами Пенсійного фонду враховується зменшення ставки рефінансування Національного банку України та зниження залишків коштів Пенсійного фонду на рахунках.

Надходження страхових внесків за додатковим тарифом від підприємств, які використовують труд осіб льотних екіпажів, коштів на виплату різниці в пенсійном забезпеченні наукових працівників небюджетних підприємств передбачаються, виходячи з фактичного нарахування підприємствами на відшкодування по цім виплатам, враховуючи їх платоспроможність.

Кошти на виплату пенсій іноземним пенсіонерам заплановані з обліком фактичного виконання за минулий рік.

Асигнування з Державного бюджету України враховуються як з загального фонду, так й зі спеціального фонду (додаткові збори на виплату пенсій). За рахунок цих коштів фінансуються пенсії військовозобов'язаних термінової служби, видатки, які пов'язані з розташуванням джерел фінансування, та пенсії особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. В 2020 році з загального фонду профінансовано 25,3 % загального об'єму виплат за програмою “На відшкодування виплат, надбавок та підвищень до пенсій, назначеним за різними пенсійними програмами”, та 100 % – за програмою “На компенсацію у зв'язку з втратою годувальника та допомогу напоховання громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”[28].

Необхідно зауважити, що одним із найважливіших показників для обчислення доходної частини Пенсійного фонду є розрахунок чисельності пенсіонерів, за допомогою якого вже можна планувати майбутні власні кошти, та кошти, надходження яких згідно діючого законодавства. Формула для визначення середньої чисельності пенсіонерів на 2023 р. [29]:

$$N_{s2023} = (N_{01.05} + N_{01.06}) / 2$$

$$N_{01.06} = (N_{01.04} / N_{01.03} + N_{01.05} / N_{01.04}) / 2 * N_{01.05} ,$$

$N_{01.06}$ – прогнозна чисельність пенсіонерів станом на 1 січня 2023 року;

N_{s2023} – середня чисельність пенсіонерів за 2023 рік;

$N_{01.03}$; 01.04 ; 01.05 – середня чисельність пенсіонерів станом на 2020; 2021; 2022 роки відповідно.

За допомогою цієї формули можна розрахувати показник чисельності пенсіонерів на 2023 рік, використовуючи дані по чисельності пенсіонерів за 2020-2022 роки.

Згідно звітам про виконання бюджету за 2020, 2021, 2022 роки:

N 01.03. = 20976 (тис. чол.)

N 01.04. = 20921 (тис. чол.)

N 01.05. = 21028 (тис. чол.)

Отже, прогнозна (N 01.06) та середня (Ns 2023) чисельність пенсіонерів на 2023 рік розраховується:

$$N 01.06. = (20921 / 20976 / 20921) / 2 * 21028 = 21079 \text{ (тис. чол.)}$$

$$Ns 2023 \text{ p.} = (21028 + 21079) / 2 = 21053,5 \text{ (тис. чол.)}$$

Треба зазначити, що при обчисленні необхідних показників є імовірність помилки, тому що всі необхідні дані щодо прогнозування доходів змінливі, а всі зміни неможливо передбачити, наприклад, появу нових пенсіонерів, або велика їх смертність непередбачена.

Також треба мати на увазі, що в державі з нестабільною політичною ситуацією велика можливість економічних кризів, а зміни в економіці також залежать від політики держави. Отже, модель прогнозування доходної частини Пенсійного фонду недосконала, тому що:

1. результати та показники моделювання неточні, неконкретні, їх розмір може змінюватися під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів;
2. зміна одного з показників може призвести до зміни всіх показників доходної частини, а це, в свою чергу, призведе до небажаних наслідків, в тому числі до виправлень в бюджеті Пенсійного фонду.

Однією з пропозицій щодо вдосконалення моделі доходної частини Пенсійного фонду є обчислення показників таким чином: обчислити необхідні показники за прогнозними даними наступного року; використовуючи дані за минулі роки обчислити середню арифметичну, яка і буде остаточним

результатом. Таким чином, імовірність помилки та неточності буде зменшена, а це ліквідує зміни в плануванні та прогнозуванні економічних показників.

3.2. Оптимізація організаційної роботи в бюджетних установах

Пенсійний фонд є бюджетною, самоврядною неприбутковою установою і здійснює свою діяльність на підставі статуту, який також регулює його організаційну діяльність. В 2023 році за наказом Головного управління Пенсійного фонду України в обласних, міських та районних управліннях була проведена реорганізація, яка включала в себе [31, 33]:

- зміну організаційної структури управлінь Пенсійного фонду, яка передбачала чіткий розподіл відділів, кількість працівників в них, з'явилися “Положення про організацію роботи” в кожному відділі, “Посадові інструкції”, які чітко визначали функції та обов’язки працівників (рис. 3.2);

- впровадження нового відділу – відділу оптичного сканування паперових звітів страхувателів та підготовки електронних відомостей про пенсіонерів, який треба зазначити, є не в кожному управлінні Пенсійного фонду.

Характеристика структурного підрозділу управління Пенсійного фонду України [33]:

- 1) Начальник управління - контролює роботу управління, виконує завдання щодо організаційних питань в управлінні, повністю керує процесом роботи Пенсійного фонду;

- 2) Робота відділу пенсійного забезпечення полягає в тому, щоб зібрати необхідну інформацію для призначення пенсії, тому кожен район був розбитий на декілька квадратів і за кожним квадратом закріплен спеціаліст з призначення пенсій, який обслуговує та надає необхідну інформацію пенсіонерам. Спеціаліст повинен прийняти потрібну інформацію у пенсіонера, тобто необхідну документацію.

На кожну людину заведено діло, яке зберігається близько 75 років та його дані допомагають при створенні статистичної звітності та при аналізі діяльності управління. У відділі ведеться їхній облік.

Облік забезпечує постійний збір, систематизацію й узагальнення даних, необхідних для керування і контролю, осмислення ж і розуміння отриманої інформації досягається за допомогою економічного аналізу.

3) Відділ виконання бюджету, бухгалтерського обліку та контролю за використанням коштів (далі відділ) є структурним підрозділом управління Пенсійного фонду України, що підпорядковується безпосередньо начальнику управління.

Основними завданнями відділу є [33, 35]:

- управління та керівництво процесом виконання бюджету коштів Пенсійного фонду, своєчасне та правильне його планування щодо доходної та видаткової частин.

- формування повної, правдивої інформації про результати діяльності і руху грошових коштів управління.

- здійснення контролю за правильним та економним витрачанням коштів відповідно до затверджених кошторисів видатків на утримання працівників управління з урахуванням внесених в установленому порядку змін, а також за збереженням грошових коштів та матеріальних цінностей.

- організує облік надходжень коштів Пенсійного фонду, облік товарно-матеріальних цінностей.

- застосовує комп'ютерні та інші сучасні технічні засоби та технології обліково-обчислювальних робіт.

4) Робота відділу персоніфікованого обліку та інформаційних систем.

Найважливішою задачею персоніфікованого обліку є створення єдиного державного реєстру про фізичних осіб.

В його основі лежить обов'язковість та своєчасність подачі даних про фізичних осіб, обов'язковість використання індивідуального ідентифікаційного номеру даних Державного реєстру фізичних осіб.

Завдяки персоніфікації пенсійної звітності й обліку пенсійних виграють усі – і підприємства, і працівники, і держава в цілому. Тому що персоніфікація дозволяє вести справедливий порядок нарахування пенсій, дозволяє мати достовірні дані про робітників, а автоматизований облік значно снижить можливість помилок при нарахуванні пенсій та буде запобігати зловживань під час оформлення документації для призначення пенсій.

Кожна особа має можливість ознайомитися зі своїми даними в системі персоніфікованого обліку; вона постійно поповнюється, інформація поступає в неї від роботодавців.

Треба відзначити, що завдяки персоніфікованому обліку прискорився процес видачі страхових свідоцтв працівникам. Воно являється єдиним для всіх видів загальнообов'язкового державного страхування документом строгої звітності, який підтверджує право застрахованої особи на отримання послуг та матеріальне забезпечення по соціальному страхуванню.

5) Відділ оптичного сканування паперових звітів страхувальників та підготовки електронних відомостей про пенсіонерів, який займається обробкою даних про новопризначених пенсіонерів, суму їх пенсій, види пенсій, та підготовляє пластикові пенсійні посвідчення з цими даними [33].

Використання персональних ЕОМ у сфері соціального забезпечення передбачає створення програмно-технологічного комплексу (ПТК). Ціль упровадження ПТК – підвищити рівень обслуговування пенсіонерів, значно скоротити трудомісткість підготовки пенсійної документації, виключити помилки при призначенні і перерахунку пенсій.

У процесі створення дійсного пакета використані закони: “Про пенсійне забезпечення”, “Про статус і соціальний захист громадян, що постраждали внаслідок ЧАЕС”, “Про статус ветеранів війни, гарантій їх соціальний захист” та інші закони і документи, пов'язані з доповненнями і змінами при призначенні (перерахунку) пенсій, що надходять з МСЗН України.

б) Відділ надходження доходів, працівники якого займаються обліком з виплати страхових внесків підприємствами та організаціями, ведуть

роз'яснювальну роботу щодо несплати внесків, мають право нараховувати штрафні санкції, ведуть облік доходів Пенсійного фонду;

7) Юридичний відділ – несе відповідальність за всі нормативно-правові документи в установі Пенсійного фонду, заключає договори з питань співпраці з поштовими відділеннями, банками та їх філіями, підприємствами та організаціями, також цей відділ має право в інтересах управління Пенсійного фонду висувувати звинувачення за несплату страхових внесків, або за несвоєчасне повернення штрафних санкцій та пені;

8) Відділ з питань організаційної роботи та кадрового забезпечення, працівники якого займаються всією кадровою роботою: прийняття та звільнення працівників, визначає нагороди та догани, формує кадровий резерв, графік відпусток, семінарів тощо [33].

Також в штатному розпису управління є посада завідуючого господарством, тобто працівник отримує на кожен відділ канцелярські товари, папір, бланки звітності тощо. Ця посада була створена для того, щоб ліквідувати можливість крадіжок на роботі, тобто щоб за всіма матеріалами (папіром, канцелярією, расходними матеріалами) слідкувала та звітувала одна людина.

Також в управлінні працюють прибиральниці службових приміщень, які також є в штатному розпису (до 2006 року вони працювали за договором) та повинні слідкувати за чистотою та порядком в приміщеннях [33].

Таким чином, розглянув структуру управління Пенсійного фонду, можна зробити висновок, що немає жодного недоліка, тому що кожен відділ має свій “фронт роботи”: прийом громадян, обробка звітів та даних, облік надходження доходів, бухгалтерський облік, питання з організаційної роботи, робота з юридичних питань - кожен пункт діяльності Пенсійного фонду виконується.

Але кожне управління в області, місті, районі, має свою специфіку з організації діяльності, тому при її вдосконаленні треба враховувати всі недоліки [44]:

1) правління Пенсійного фонду України щорічно затверджує штатну кількість працівників управлінь Пенсійного фонду на міському рівні, а міські, в

свою чергу, погоджують вже на районному рівні. Це помилково, тому що районне управління має більш великий обсяг роботи в зрівнянні з міським: в його обов'язки входить прийом громадян, нарахування та призначення їм пенсій, робота відділу оптичного сканування паперових звітів страхователів та підготовки електронних відомостей про пенсіонерів, робота по надходженню доходів, обробка інформації з персоніфікованому обліку, тощо. Міське управління Пенсійного фонду займається здебільш обробкою звітів, що надходять з районних управлінь, та виконує роботу з керування та регулювання діяльності районних фондів. Тому для поліпшення організаційної роботи Пенсійного Фонду України треба, враховуючи обсяг робіт управлінь на міському та районному рівні, збільшити штат працівників. Але цей недолік передбачає появу іншого...

2) відсутність бюджетних коштів, з яких можна було б сплачувати заробітну плату, премії, забезпечувати управління необхідними речами.

3) Нестача організаційної техніки та програмного забезпечення. Цей недолік негативно відображається на роботі управлінь Пенсійного фонду (особливо на районному рівні). Треба зазначити, що найбільш слабе місце в роботі управлінь Пенсійного фонду – діловодство. Великий обсяг роботи треба виконувати вручну, а це займає багато часу, тому автоматизація з програмним забезпеченням для всіх відділів управлінь Пенсійного фонду ускорішала б деякі процеси в організаційній діяльності установи.

4) однією з найважливіших проблем управлінь Пенсійного фонду є те, що багато коштів йде на сплату аренди, тому що більша кількість управлінь не має на балансі своєї побудови, таким чином це сприяє виникненню додаткових витрат. Саме це виявляє потребу в вирішанні цього питання.

В кожному місті, області на балансі державних виконавчих комітетів є будівлі, які можна викупити та сплачувати кожного місяця кредитні внески та проценти по ним.

3.3. Концептуальні засади до пенсійного забезпечення в Україні

Під структурою пенсійної системи розуміється структура співвідношення солідарного і накопичувального рівнів системи портфеля пенсійного забезпечення. Для прийняття рішення щодо вирішення проблем, розширення й удосконалення пенсійної системи необхідно сформувати дієвий економіко-математичний апарат.

Оскільки солідарні та накопичувальні системи зазнають вплив різних ризиків, для диверсифікації цих ризиків доцільно комбінувати ці види пенсійного забезпечення. Сучасна пенсійна система передбачає державну та недержавну пенсію, розподіл відповідальності між державою, роботодавцями та працівниками. Для ефективного вибору недержавного пенсійного фонду необхідним є розроблення відповідного інформаційного забезпечення. Для всіх суб'єктів системи пенсійного забезпечення оптимальні рішення залежать від ставки відсотка, темпів зростання кількості населення та зростання заробітної плати [48].

Для побудови оптимальної структури пенсійної системи, тобто співвідношення солідарного і накопичувального рівнів системи портфеля пенсійного забезпечення та інформаційного забезпечення запропоновано концептуальний підхід до моделювання оптимальної структури пенсійної системи на основі застосування методів і моделей та інформаційного забезпечення (рис. 3.3).

В моделях визначення заробітної плати, пенсії, загального доходу працівника використано такі припущення:

1. Кожний індивід живе впродовж двох періодів – трудового та пенсійного, тобто у кожний момент часу в економіці співіснують два покоління. У перший період життя людина працює та отримує заробітну плату, з якої сплачуються внески у пенсійну систему. У другому періоді людина отримує пенсію з державної солідарної системи та накопичувального рахунку.

2. Заробітна плата і пенсія змінюються у часі з певними темпами зростання, що дозволить врахувати індексацію і фактор інфляції.

3. Накопичувальна пенсійна система передбачає внески у певний пенсійний фонд кожною людиною протягом її трудової діяльності. Ці внески розраховуються як визначений відсоток від доходу, який отримує людина, в тому числі від заробітної плати. Підприємство, на якому працює людина, також може брати участь у відрахуванні внесків.

4. Час участі людини у солідарній та накопичувальній пенсійній системі може відрізнятись. Це особливо актуально у перехідний період після пенсійної реформи, коли частина майбутніх пенсіонерів має певну кількість років участі лише у першому рівні пенсійної системи.

Для вибору оптимальних параметрів пенсійної системи побудовано систему моделей для прийняття рішень, що містить чотири критерії, які враховують вплив цих параметрів на індивідуальних учасників, роботодавців та державні фінанси (табл. 3.1) [46].

Параметри пенсійної системи, для яких розраховуються критерії за різними сценаріями розвитку – це ставки внесків у солідарну та накопичувальну системи від роботодавців та працівників. За допомогою адитивної згортки знаходиться інтегральний показник за кожним сценарієм і приймаються рішення щодо параметрів пенсійної системи. За допомогою цієї системи можливим є аналіз параметрів системи пенсійного забезпечення при зміні пенсійного віку. Отже, для моделювання процесів у системі пенсійного забезпечення необхідно брати до уваги всіх учасників пенсійної системи та використовувати моделі виходячи із поставлених цілей.

Таблиця 3.1

Моделювання для забезпечення оптимальних параметрів пенсійної системи

Критерій	Формула	Вхідні показники, які залежать від сценарію
Чистий дохід протягом життя працівника	$F = \tau \times \sum_{t=1}^n z_t^u + \eta \sum_{t=1}^m p_t \rightarrow \max$	z_t^u – чиста заробітна плата; p_t – пенсія із солідарної та накопичувальної систем; τ, η – коефіцієнти переваги доходу у перший та другий періоди життя відповідно
Коефіцієнт заміщення заробітної плати пенсією	$\frac{p_1}{z_n} \rightarrow \max$	z_n – заробітна плата в останній рік роботи, p_1 – пенсія зі всіх рівнів пенсійної системи в перший рік після її призначення
Сума різниць між доходами й видатками солідарного пенсійного фонду за весь період	$\sum_{t=1}^n (\text{Доходи ПФ} - \text{Видатки ПФ}) \rightarrow \max$	Доходи ПФ, видатки ПФ – відповідно прогнози доходи та видатки солідарного пенсійного фонду, розраховані на основі кореляційно-регресійного аналізу
Видатки роботодавців на пенсійне забезпечення на одного працівника	$\sum_{t=1}^n (z_t \times \alpha_{2t}) \rightarrow \min$	z_t – середня заробітна плата; α_{2t} – ставка внеску у солідарну пенсійну систему від роботодавців

Невизначеність демографічної ситуації при розрахунку впливу структури пенсійної системи на економічні показники потрібно враховувати через моделювання за різними демографічними сценаріями. Для моделювання процесів пенсійного забезпечення на державному рівні в умовах реформування удосконалено модель перекриття поколінь, в якій враховано розподіл внесків у пенсійну систему між робітниками і роботодавцями. Такі фактори невизначеності, як темп зростання зарплати та рівень дохідності накопичувального пенсійного фонду були застосовані для розроблення сценаріїв впливу різних співвідношень солідарного та накопичувального рівнів системи портфеля пенсійного забезпечення. Розрахунок впливу структури пенсійної системи на економічні показники при демографічному прогнозі середньої народжуваності, середньої тривалості життя, середньої чистої міграції за

розробленою комплексною системою та різними економічними сценаріями представлено в табл. 3.2.

Дані аналізу показують, що при існуванні тільки солідарного рівня пенсійної системи буде недостатній коефіцієнт заміщення. За умови будь-яких альтернатив існує дефіцит солідарного пенсійного фонду. Для збільшення доходів важливе значення набуває коефіцієнт участі населення у солідарній системі. Відрахування у накопичувальну систему в розмірі 7% забезпечує збільшення коефіцієнта заміщення майже до 50% при 6% доходності [49].

Використано систему вагових коефіцієнтів Фішберна. Найбільш значущою є сума різниць між доходами і видатками солідарного пенсійного фонду за весь період. Далі однакову значущість мають коефіцієнт заміщення зарплати пенсією та чистий дохід протягом життя з урахуванням коефіцієнтів переваг. Третє за значущістю місце посідають видатки роботодавця на пенсійне забезпечення.

Розрахунок інтегрального показника показує, що при будь-якому демографічному та економічному сценаріях найкращим варіантом є четвертий варіант з параметрів альтернатив. Слід зазначити, що при рівних коефіцієнтах значущості для кожного показника третій і четвертий варіанти структури мають однакову оцінку. При імітаційному моделюванні ставки внесків у солідарний рівень від працівника та солідарний і накопичувальний рівень від підприємств змінювався у діапазоні 0-5%. Ставка внеску від підприємств у солідарну систему змінювалась у діапазоні 19%-25% [49]. Оптимальним виявився варіант при найбільшому значенні всіх параметрів пенсійної системи. Таким чином, було проаналізовано індивідуальні стратегії людини в пенсійній системі; протестовано програму, яка побудована на комплексній системі економіко-математичних моделей обґрунтування оптимальних параметрів структури пенсійної системи.